

FA-SZAN FALSAFIY QARASHLARINING XITOIY BUDDAVIYLIGI TA'LIMOTIDAGI O'RNI

Mamatqulova Nilufar Xusanovna

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tadqiqotchisi

mamatqulovanilufar1991@bk.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Xitoy buddaviyligi Xuayan maktabi asoschisi Fa-szanning falsafiy qarashlari va ta'limoti haqida mulohaza yuritilgan. Shuningdek, Xuayan maktabining Xitoy buddaviyligi falsafiy tafakkuri rivojiga ta'siri bayon qilingan.

Kalit so'zlar: *Xitoy Buddaviyligi, Fa-szan, Syuan-szan, Xuayan maktabi (Xuayan szun), Budda, Shakyamuni, "Xuayan szin" ("Avatamsaka sutra"), Fa-szan, Yagona Aql.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются философские взгляды и учение Фа-цзана, основателя школы китайского буддизма Хуаянь. Также описано влияние школы Хуаянь на развитие китайской буддийской философской мысли.

Ключевые слова: *китайский буддизм, Фа-сань, Сюань-сань, Школа Хуаянь (Хуаянь-сюнь), Будда, Шакьямуни, «Хуаянь-синь» («Аватамсака-сутра»), Фа-сзан, Единый разум.*

ABSTRACT

This article discusses the philosophical views and teachings of Fa-zan, the founder of the Huayan School of Chinese Buddhism. Also, the influence of the Huayan school on the development of Chinese Buddhist philosophical thinking is described.

Key words: *Chinese Buddhism, Fa-szan, Xuan-szan, Huayan School (Huayan szun), Buddha, Shakyamuni, "Huayan szin" ("Avatamsaka Sutra"), Fa-szan, One Mind.*

KIRISH

Xuayan maktabining asoschisi – rohib Fa-szan (yoki Syan-shou, 643-712) Xitoyda tug'ilib, faoliyat yuritgan bo'lsada, kelib chiqishi Markaziy Osiyodan, so'g'diylardan bo'lgan. Fa-szan Xuayan maktabining uchinchi patriarxi hisoblanadi. "Avatamsaka sutra"ni birinchi bo'lib rohib Du-shun (557-640) sharhlagan. Dunshu hayotlik vaqtida mutafakkirdan ko'ra ko'proq karomatgo'y sifatida mashhur bo'lgan.

Fa-szan hali yoshligidan Syuan-szanning tarjimonlar guruhiga a'zo bo'ldi va serg'ayratlilik bilan tarjimalar ustida ishlay boshladi. Lekin u tez orada Syuan-sanning hind buddaviyligidan ko'ngli to'lmadi va tarjimonlar guruhidan ketdi. Bir qancha vaqtdan keyin Fa-szan Syuan-szanning izdoshi – rohib –faylasuf Kuay-szini (Kuy-szi) favqulodda keskin iboralar bilan tanqid qildi. Shu orqali Fa-szan Syuan-szanning qarashlarini obro'sizlantirdi va bu maktab inqirozga yuz tutdi, natijada xitoy buddaviyligi keyingi davr hind buddaviyligi an'analari bilan butunlay aloqani uzdi. Fa-szan Syuan-szanni yarim maxayanachi deb bilar edi, u mutafakkirni hodisalarda aks etadigan mutloqlikni ems, balki faqat hodisalarnigina bilish bilan cheklanishini tanqid qilar edi. Fa-szan ichchxantiylarning yogachara doktrinasini rad qildi va barcha mavjudotlarning Budda tabiatidan ibtidodan boshlab nurlanganligi tamoyilini ilgari surdi¹. Fa-szan o'z davrining eng taniqli buddaviylik ustozini sifatida imperatrissa U-xou (U Szetyan) saroyiga targ'ibot uchun taklif qilingan. U-xou VII asr oxirida taxtni noqonuniy ravishda o'zlashtirgan va buddaviylik mafkurasiga tayangan holda o'z hokimiyatini mustahkamlashga uringan. Fa-szanning bu targ'ibotlari mashhur "Oltin arslon haqidagi traktat" ("Szin shi-szi chjan")ga asos vazifasini bajargan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mashhur olimlar A.V. Chebuninning "История проникновения и становления буддизма в Китае" hamda Xuan Chanxuaning "Xitoy Buddaviyligi maktablari ta'limotlarining mohiyati" asarlari metodologik manba sifatida foyladanildi. Mazkur maqolani tahlil qilish jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, mantiqiylik, analiz, sintez va obyektivlik usulidan foydalanildi. Mazkur tadqiqot jarayonida Xitoy buddaviyligi Xuayan maktabining rivojlanishi tarixi va falsafiy ta'limoti jihatlarini obyektiv ochib berildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Huayanning beshta ta'limoti haqidagi traktatning o'ninchi va oxirgi bobi (Ch. Huayan Vujiao Zhang; T45.1866, trans. Kuk 1970) Fazangning ko'plab eng o'ziga xos va muhim ta'limotlarini o'z ichiga oladi. Birinchi bo'limda Fazang o'zining uchta tabiat haqidagi nazariyasini rivojlantiradi. Asl nazariya Yogacara buddizmida ishlab chiqilgan va uchta "haqiqat"ni ilgari suradi: birinchidan, mutlaq tabiiy sofligida kosmosga, oltinga va suvga o'xshab ketadigan ta'riflab bo'lmaydigan, ifodalab bo'lmaydigan voqelikdan boshqa hech narsa yo'q; ikkinchidan, bu voqelik haqiqiy bo'lmagan xayoliy konstruktsiya sifatida namoyon bo'ladi; uchinchidan, bu noreal qurilish xato uchun asos bo'lib, bu konstruktsiyani voqelikka chalkashtirib yuborish natijasida yuzaga keladi.

¹ Чебунин А. В. История проникновения и становления буддизма в Китае: [монография]. — Улан-Удэ: Изд.-полигр. комплекс ФГОУ ВПО ВСГАКИ, 2009.— С.67.

Yogachara faylasufi Vasubandhu o'zining "Uch tabiat risolasida" ushbu uchta "haqiqat" ning har biri uchun tabiatni nomlaydi. Uning aytishicha, ta'riflab bo'lmaydigan va ta'riflab bo'lmaydigan voqelik "tugash" (yoki mukammallik) xususiyatiga ega: bu haqiqat mukammaldir va uning tabiati bo'shlikdan boshqa narsa emas. Uning aytishicha, g'ayrioddiy xayoliy konstruktsiyalar, tashqi ko'rinishdan boshqa hech narsa sifatida ko'rinmaydigan ko'rinishlar "boshqaga bog'liqlik" xususiyatiga ega bo'lib, bu qaramlik paydo bo'lishi (pratitya-samutpada) bilan sinonimdir. Uning aytishicha, nihoyat, haqiqiy bo'lmagan xayoliy konstruktsiyalar haqidagi chalkashliklar "uydirma" (yoki tasavvur yoki kamsitish) xususiyatiga ega. Madhyamaka an'anasi, Yogacara versiyasidan ba'zi muhim farqlarga qaramay, oxir-oqibat Uch tabiat versiyasini qo'llab-quvvatladi. Yogacara nazariyasiga ko'ra, yaratilgan tabiat bo'sh bo'lsa-da, qaram va mukammal tabiatlar haqiqiydir². Boshqa bog'liq tabiat bilan bog'liq bo'lgan xayoliy konstruktsiyalar - saqlash ongidagi karmik urug'lar - yogacharinlarning fikriga ko'ra, qandaydir haqiqiy jihatga ega bo'lishi kerak, aks holda ularning kelajakdagi aktualizatsiyasini kutish uchun joy qolmaydi; va mukammal tabiat bilan bog'liq ifodalab bo'lmaydigan haqiqat ham annigilyatsionizm xatosidan qochish uchun qandaydir real jihatga ega bo'lishi kerak. Madhyamakinlar Yogakarinning mulohazalarini noto'g'ri deb hisoblaydilar va uchta tabiatning ontologik talqinini emas, balki gnoseologik talqinni afzal ko'radilar. Biroq, gnoseologik talqinning muammosi, hech qanday real narsa bo'lmaganda qanday (delusional) namoyon bo'lish mumkinligini tushunishdir.

Fazangning ushbu munozarani hal qilish strategiyasi Mahayanadagi imonni uyg'otishning istiqbolli taktikasini uchta tabiat nazariyasiga moslashtirishni o'z ichiga oladi, har bir tabiatga ikkita jihat bog'laydi. Fazang nazariyasiga ko'ra, har bir tabiat bilan bog'liq ikkita jihatdan biri asosiy, ikkinchisi esa hosiladir. Asosiy jihatlar mos ravishda: sof va o'zgarmas, o'z-o'zini tabiatdan mahrum (svabhava) va voqelik nuqtai nazaridan mavjud bo'lmaslik, ya'ni konventsiyadan boshqa narsa emas. Hosil bo'lgan jihatlar quyidagilardan iborat: shartlarga qo'shilish, o'zaro bog'liq bo'lgan zohiriy mavjudlik va umumiy ma'noda mavjudlik (bu o'z-o'zini tabiatga egadek ko'rinish qobiliyatini o'z ichiga oladi).

Yogakarinar va Madhyamkins ikkalasi ham har bir tabiat uchun hosila jihatini tasdiqlaydi. Shunday qilib, Fazangning nazariyasini asoslash texnikasi ikki xil: birinchidan, uchta tabiat bilan bog'liq asosiy jihatlar bir-biriga mos keladi; ikkinchidan, har bir tabiatning hosila jihati bo'lgan taqdirdagina o'zining asosiy jihati

² Sharf, Robert H. Coming to Terms with Chinese Buddhism: A Reading of the Treasure Store Treatise. Honolulu: University of Hawaii Press.2022. – P.78.

borligini ta'kidlaydi³. Har bir kishi hosila jihatlarining qonuniy va to'g'ri ekanligini qabul qilganligi sababli, asosiy jihatlar ham qonuniy va to'g'ri ekanligiga e'tibor qaratish kerak. Shunday qilib, Fazangning nuqtai nazari Yogakarin va Madyamakin qarashlarida to'g'ri bo'lgan hamma narsani o'z ichiga oladi va shu bilan birga, cheklangan qarashlarning har biri boshqasiga qarshi chiqadigan e'tirozlardan qochadi.

Fazangning uch tabiatli nazariyasi voqelikning boshqa bog'liq tabiatini - yolg'on va jaholatdan mahrum bo'lganlar tomonidan kontseptsiyalashtirilganda haqiqat qanday paydo bo'lishini oldindan aytib beradi. Bu ma'rifatli kishilarga ko'rinadigan haqiqat haqida metafizik nazariyani ishlab chiqish imkoniyatini taqdim etadi. Fazang bu voqelikning ikkita bir-birini to'ldiruvchi tahlilini ma'qullaydi. Tahlillardan biri natija sifatida dxarmalarga e'tiborni qaratadi, Yagona Aqlning (sabab sifatida) va butun dxarmalarning (natija sifatida) nodual munosabatini o'rganadi. Boshqa tahlil esa, sabab bo'lgan darajada dxarmalarga qaratilgan bo'lib, har bir alohida dxarma va qolgan barcha dxarmalar o'rtasidagi o'zaro qo'shilish va o'ziga xoslikni o'rganadi.

Fazang o'zining Mahayanadagi imonning uyg'onishi haqidagi sharhida Fazang Bir Aqlni tathagatagarbha bilan aniqlaydi. Tathagatagarbha, Fazang tushunganidek, na individual ong, na materiyadan ajralib turadigan yoki unga qarshi turadigan narsa emas. Buning o'rniga, u mavjud bo'lgan hamma narsaning yagona va yagona manbai bo'lib, qaramlik paydo bo'lishining dharma olamini yaratadi va qo'llab-quvvatlaydi - garchi bu olamdan ajralmagan holda. Fazang uchun yagona Aql har qanday individual ongdan oldingi va ong ob'ektlaridan (aqliy yoki moddiy) oldingi haqiqatdir. Bu ustuvorlik ontologik bo'lib, voqelikning ko'proq yoki kamroq asosiy tarkibiy qismlarga tuzilishini tartibga soladi⁴.

Fazangning ta'kidlashicha, bitta aqlning ikkita jihati bor: Bunday aql va Samsara aqli. Bundaylik Aql aql-idrokdan xoli, ishlab chiqarilmaydi va yo'q qilinmaydi. U "bu" ham, "bu" ham emas, lekin bo'sh emasligiga guvohdir. Samsara aqli, aksincha, shartlarga muvofiq paydo bo'ladi va to'xtaydi, poklik va nopoklikka aylanadi.

Fazang "Yagona Aql"ning bu ikki jihati o'rtasidagi munosabatni "Bundaylik" va "Jaholat" o'rtasidagi farqni qo'yish orqali tushuntiradi. Bundaylik haqiqatning haqiqiy tabiatidir. Fazangning ta'kidlashicha, bundaylikning ikkita jihati bor, biri o'zgarmas, ikkinchisi esa o'zgarish bilan birga keladi. O'zgarmaslik xotirjam va sokin. Bunga hamroh bo'lgan o'zgarish, aksincha, dinamik bo'lib, shartli dxarmalarning

³ Wu, Jiang and Chia, Lucille, ed. Spreading Buddha's Word in East Asia: The Formation and Transformation of the Chinese Buddhist Canon. New York: Columbia University Press, 2015. – P.28.

⁴ Чебунин А. В. История проникновения и становления буддизма в Китае: [монография]. — Улан-Удэ: Изд.-полигр. комплекс ФГОУ ВПО ВСГАКИ, 2009. – С.65.

oqimi va oqimiga singib ketgan. Bundaylik faqat o'zini his qilmaydigan ongga guvoh bo'lganligi sababli, Fazang uni bo'sh deb tavsiflaydi. Jaholat, aksincha, dukxani boshlaydigan narsadir. Fazangning fikricha, uning ham ikki jihati bor. Bo'sh bo'lganidek, Jaholat o'z natijalarini xayoliy qiladi. Faol faoliyat ko'rsatuvchi va ishlarni tugatuvchi sifatida u shartli dxarmalarni to'siqlar va ifloslantiruvchi moddalar bilan xushbo'ylaydi. Xayoliy narsalarning paydo bo'lishi uchun mas'ul bo'lganligi sababli, Fazang bu jihatni mavjud deb tavsiflaydi.

Fazangning fikricha, bundaylik va johillik Bir Aqlning ikkita asosiy jihati. Bundaylikning o'zgarimas va jaholatning bo'sh kabi jihatlari Bundaylik aqliga mos keladi. Bu yozishmalar Bunday ongni shartsiz dxarmalarning guvohi sifatida belgilaydi. Xuddi shunday, bundaylikning hamroh bo'lgan o'zgarishlar va jaholatning faol faoliyat ko'rsatadigan jihatlari Samsara Mindga mos keladi. Ushbu yozishmalar Samsara Mindni shartli dxarmalarning guvohi sifatida ko'rsatadi. (Fazang Yijing [O'zgarishlar klassikasi] dan ilhomlangan Samsara ongining batafsil tahlilini taqdim etadi. Uning tahlilining mazmuni shuni tushuntiradiki, Samsara ongida Bundaylik mavjud bo'lganligi sababli, dukxani to'xtatish uchun to'g'ri amaliyot bu dharmalarni to'xtatib qo'yishdan ko'ra shartli dxarmalarning Bundaylik jihatiga rioya qilishni o'z ichiga oladi.)

Huayanning beshta ta'limoti to'g'risidagi risolaning o'ninchi bobining uchinchi qismida Fazang bog'liq sabablar sifatida dharmalar haqida sakkizta tezisni taklif qiladi. To'rtta tezis dxarmalarga ularning har xil sub'ektiga (boshqa barcha dxarmalarga tegishli bo'lganidek) taalluqlidir: har bir dxarma boshqalarni o'z ichiga oladi, boshqalarning tarkibiga kiradi, qolganlarning o'ziga xosligini belgilaydi va uning o'ziga xosligi boshqalar tomonidan belgilanadi. Qolgan to'rttasi o'zlarining bir xil substansiyasiga nisbatan dxarmalarga taalluqlidir (ular kelib chiqadigan dharmasohasining yig'indisiga taalluqli bo'lgan dharmalar): har bir dxarma dxarmalarning umumiylikni o'z ichiga oladi, jamlilik tarkibiga kiradi, jamlilikning o'ziga xosligini belgilaydi va jami tomonidan belgilanadigan o'ziga xoslikka ega⁵.

Fazangning tezislari ikkita muhim pozitsiyani o'z ichiga oladi. Birinchisi, har bir dxarma bir vaqtning o'zida mavjud va bo'sh bo'lish jihatlari ega. Mavjud bo'lganidek, har bir dxarma boshqalardan (raqamli) ajralib turadigan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Bo'sh bo'lgani uchun, har bir dxarma uni boshqalarga daxlsiz qiladigan o'ziga xos tabiatga ega emas. Fazangning ikkinchi pozitsiyasi shundaki, har bir dxarma bir vaqtning o'zida kuchga ega bo'lish va kuchga ega bo'lish tomonlariga

⁵ Sharf, Robert H. Coming to Terms with Chinese Buddhism: A Reading of the Treasure Store Treatise. Honolulu: University of Hawaii Press.2022. – P.82.

ega⁶. Har bir dharma kuchli bo'lganidek, boshqalarga ularning nazorati ostida bo'lmagan va qarshiliklariga qaramay ta'sir qiladi. Har bir dxarma kuchsiz bo'lgani uchun boshqalarga nisbatan zaif bo'lib, ular o'z nazoratidan tashqarida va qarshiliklariga qaramay ta'sir qiladi. Fazang bu pozitsiyalardan bitta dharma mavjud bo'lsa yoki kuchga ega bo'lsa, boshqalari bo'sh va kuchga ega emasligini ta'kidlash uchun foydalanadi; va bitta dxarma bo'sh yoki kuchsiz bo'lsa, boshqalari mavjud va kuchga ega. Uning o'zaro inklyuzivlik va o'ziga xoslik haqidagi tezlari oqibatlariga olib keladi.

Fazang o'zining o'zaro inklyuziya va o'ziga xoslik haqidagi da'volarini tushuntirish uchun bir nechta metaforalarni taklif qiladi, masalan, Indraning to'ri metaforasi va o'n tangani sanash metaforasi. Eng rivojlangan metafora Huayanning beshta ta'limoti to'g'risidagi risolaning o'ninchi bobining to'rtinchi va oxirgi qismida joylashgan bo'lib, u erda Fazang dxarmalarning oltita xususiyatini bog'liq sabablar sifatida tushuntirish uchun ramkali bino metaforasidan foydalanadi (Fazang 2014b). Fazang oltita xususiyatni yaxlitlik, o'ziga xoslik, o'ziga xoslik, farq, integratsiya va parchalanish deb belgilaydi. Bularning har biri yaxlit yaxlitlikning bir qismi sifatida individual dharmaga ega bo'lgan ba'zi bir xususiyatga taalluqlidir, xuddi raftarning bino bilan aloqasi kabi. Fazangning tushuntirishlari juda zich. Taxminan aytganda, dharma qandaydir yaxlitlikni yaratganligicha butunlikka egadek tuyuladi; u yaxlitlikdan son jihatdan farq qiladigan darajada xususiylik; yaxlitlikning boshqa barcha qismlarini o'z ichiga olgan darajada o'ziga xoslik; soni jihatidan boshqalardan farq qiladigan darajada farq; integratsiya, chunki u yaxlitni yaratadi, chunki u butunning boshqa har bir dharmasiga aralashmaydi; va parchalanish, chunki uning ijodiy muvaffaqiyati umuman boshqa dxarmalarning hamkorligiga bog'liq emas.

Fazangning Huayanning beshta ta'limoti to'g'risidagi risolasining dastlabki to'qqiz bobi, aslida, Fazangning qarashlarini barcha oldingi buddist an'analarning cheklovlaridan ustun deb ko'rsatadigan panjiao tizimi uchun ensiklopedik dalilni taqdim etadi, ammo Fazang qulay xulosani keltirmaydi. Ba'zi bir kichik istisnolardan tashqari, asosiy kontur Zhiyanning panjiao-ga mos keladi.

Fazangning panjiao ta'limotidagi birinchi ta'limot - u eng kam haqiqatni etkazuvchi, mohir vositalarda eng cheklangan ta'limot - u Hinayana (va biz hozir Abhidharma deb ataydigan narsa) deb ataydi. Fazang ushbu ta'limotni uchta tanqid qiladi. Birinchidan, u oning abhidharmik tahlili to'liq emasligini ta'kidlaydi, chunki u repozitoriy ongni (alayavijnana) to'liq tahlilini ta'minlamaydi - bu faqat Mahayana

⁶ Wu, Jiang and Chia, Lucille, ed. Spreading Buddha's Word in East Asia: The Formation and Transformation of the Chinese Buddhist Canon. New York: Columbia University Press, 2015. – P.32.

an'anasining Yogacara bo'limida sodir bo'ladi⁷. Ikkinchidan, u dxarmalarning abhidharmik tahlili to'liq emasligini ta'kidlaydi, chunki an'anadagi hech bir maktab boshqa barcha ro'yxatlardagi barcha dxarmalarni o'z ichiga olgan dxarmalar ro'yxatini tuza olmaydi va an'ana ba'zi taxminiy dxarmalarning holati bo'yicha kelishmovchiliklarni hal qila olmaydi. Uchinchidan, eng muhimi, u abhidharmik an'analar dharmalarning bo'sh ekanligini inkor etish tufayli Abhidharmik an'anaga sodiq qolishini da'vo qiladi.

Fazangning panjiaodagi ikkinchi ta'limoti u Mahayananing boshlang'ich ta'limoti deb ataladi. Bular Hindistonda Nagarjuna va Vasubandhu, Xitoyda Jizan va Xuanzang kabi shaxslar tomonidan ifodalangan Madhyamaka va Yogacara ta'limotlaridir. Fazang bu ta'limotni birinchisidan ustun deb biladi, chunki u dxarma bo'ladimi yoki yo'qmi, hamma narsa bo'sh ekanligini o'rgatadi va Yogacara an'ansi ombor ongini chuqur tahlil qiladi. Ammo, Fazangning so'zlariga ko'ra, ongni Yogakarini tahlili noto'g'ri, chunki u ombor ongini qandaydir yakuniy voqelik uchun xato qiladi. Yogakara an'anasiga ko'ra, ombor ongida nopokliklar va ifloslantiruvchi moddalar mavjud. Biroq, Fazang tushunganidek, yakuniy voqelik bunday kamchiliklardan xoli.

Fazangning panjiaodagi uchinchi ta'limoti u Mahayananing yakuniy ta'limoti deb ataydi. Fazang, Mahayanadagi imonning uyg'onishi kabi matnlarda mavjud bo'lganidek, tathagatagarbha nazariyasi bilan bog'liq ta'limotlarni nazarda tutadi. Fazangning so'zlariga ko'ra, yakuniy ta'lim boshlang'ich ta'limni yakuniy voqelikni sof va buzilmagan - havzaviy ong sifatida emas, balki tathagatagarbha sifatida to'g'ri tushunish tufayli yaxshilaydi. Yakuniy ta'limot, shuningdek, oldingi ikkita ta'limotning cheklovlaridan oshib ketadi - ularning har biri "mavjudlik" va "bo'shlik" juftliklaridan biriga, ikkinchisini istisno qilish uchun - yakuniy voqelikni ikki jihatga ega sifatida ko'rib chiqadi: mavjudlik tomoni va bo'shlik jihati.

XULOSA

Fazang tushunganidek, tathagatagarbha nazariyasi ichida yashirin keskinlik mavjud. Bu tathagatagarbha sifatida yakuniy voqelikni kontseptuallashtirish va tathagatagarbhani ta'riflab bo'lmaydigan kontseptsiyalash o'rtasidagi keskinlik. Shuning uchun Fazang Mahayananing yakuniy ta'limotini to'satdan ta'limot deb ataydigan to'rtinchi ta'limotdan pastroq deb hisoblaydi. Bu Vimalakirti Sutrasidan olingan Vimalakirti ta'limoti bo'lib, u yakuniy voqelikni tavsiflash so'roviga javob berib, sukut bilan javob beradi. Fazangga ko'ra, bu Mahayananing yakuniy ta'limotidan ustundir, chunki voqelikning yakuniy mohiyatini kontseptsiyalashda

⁷ Sharf, Robert H. Coming to Terms with Chinese Buddhism: A Reading of the Treasure Store Treatise. Honolulu: University of Hawaii Press.2022. – P.86.

muvaffaqiyatga erishishning yagona yo'li birinchi navbatda kontseptsiyani rad etishdir⁸.

Fazangning panjiaodagi beshinchi va oxirgi ta'limoti - buddist ta'limotining cho'qqisi, uning fikriga ko'ra, u davra ta'limoti deb ataydi. Bu erda Fazang o'z ta'limotiga ishora qiladi, u o'z ustozlari Jiyanning ta'limotini rivojlantiradi va u Dushun yozuvlari orasida va Avatamsaka Sutraning ko'plab oyatlari orasida homila shaklida joylashadi. Fazangning panjiaodagi birinchi ta'limoti voqelikning uydirma tabiatiga qaratilgan bo'lsa va uchta oraliq ta'limot voqelikning to'liq tabiatiga qaratilgan bo'lsa-da, Fazang faqat Dumaloq ta'lim haqiqatning barcha uch tabiatini qamrab oladi, deb da'vo qiladi. Chunki, "Davra ta'limoti"ga ko'ra, hamma narsa bo'sh, shuning uchun ta'limot bo'sh bo'lmagan narsaning "to'qima" tabiatini to'g'ri tushunadi; ammo yakuniy voqelikning to'liq tabiatini ta'riflab bo'lmaydi, shuning uchun ta'lim Mahayananing Boshlang'ich va Yakuniy Ta'limotlari cheklovlaridan qochishga muvaffaq bo'ladi. Fazangning fikriga ko'ra, faqat dumaloq ta'limot yakuniy voqelikning boshqaga bog'liq tabiatini tushunadi - bu boshqa buddist an'analari tomonidan e'tiborga olinmaydi - u o'zining metafizikasi bilan ifodalangan "Duvar ta'limoti" boshqa barcha buddist ta'limotlaridan ustundir, degan xulosaga keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Чебунин А. В. История проникновения и становления буддизма в Китае: [монография]. — Улан-Удэ: Изд.-полигр. комплекс ФГОУ ВПО ВСГАКИ, 2009. Стр-73.
2. Wu, Jiang and Chia, Lucille, ed. Spreading Buddha's Word in East Asia: The Formation and Transformation of the Chinese Buddhist Canon. New York: Columbia University Press, 2015. – P.34.
3. Sharf, Robert H. Coming to Terms with Chinese Buddhism: A Reading of the Treasure Store Treatise. Honolulu: University of Hawaii Press.2022. – P.86.
4. Розенберг О.О. Труды по буддизму. М., 1991. – С.78.
5. Huai-Chin, Nan (tr. Thomas Cleary); The Story of Chinese Zen. Charles E. Tuttle Company, 1995. P-34/
6. McRae, John R. Seeing through Zen: Encounter, Transformation, and Genealogy in Chinese Zen Buddhism. — Berkeley: [University of California Press](http://www.berkeleyca.edu/~ucpress/), 2004. P-69.
7. 换产花。佛小个迅带 Xuan Chanxua. Fotszyao geszun da i (Xitoy Buddaviyiligi maktablari ta'limotlarining mohiyati). Taybey, 1973;142-bet.

⁸ Wu, Jiang and Chia, Lucille, ed. Spreading Buddha's Word in East Asia: The Formation and Transformation of the Chinese Buddhist Canon. New York: Columbia University Press, 2015. – P.34.